

РОЗДІЛ 4

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 32: 314.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2021.24.13>

ПРОЄКЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ЩОДО ПОЯСНЕННЯ ХАРАКТЕРУ Й МОТИВІВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ДО ПОЛЬЩІ¹

PROJECTION OF CONCEPTS OF INTERNATIONAL MIGRATION TO EXPLAIN THE NATURE AND MOTIVATIONS OF LABOR MIGRATION OF UKRAINIANS TO POLAND

Астрамович-Лейк Т.,
*доктор політичних наук,
професор
Інституту політичних наук
Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині*

Турчин Я.Б.,
*доктор політичних наук,
професор кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»*

Івасечко О.Я.,
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті розглянуто концепції та теорії міжнародної міграції, що дають відповідь на питання актуальних трендів міграційних потоків. Увагу сфокусовано на таких концепціях міжнародної міграції: «притягування – відштовхування», «кроскультурній», «транснаціональній», «концепції мобільного переходу», «концепції соціальних мереж», «теорії відносної відмінності», «моделі двійчастого/двоєкого ринку праці», «теорії неокласичного економічного підходу», центром дослідження якої є «людський капітал», «нового господарсько-економічного підходу до міграції», «інституційного підходу», «концепції motility», «синтетичній теорії міжнародної міграції». Особливий акцент зроблено на трансформації усталених уявлень, які стосуються міграції жінок, позаяк під впливом глобалізації в сучасній системі міжнародних координат простежується тенденція, що трактують як «фемінізацію» міжнародної міграції. Проєктування згаданих теорій і концепцій міжнародної міграції щодо пояснення мотивів і специфіки адаптації українських трудових мігрантів у Польщі дає підстави стверджувати, що кожна з них є доцільною для застосування. Зроблено висновок, що серед наявних категорій мігрантів: «мігрантів пошуку можливостей», «мігрантів виживання» та «мігрантів переслідування» – трудові мігранти з України належать до всіх трьох категорій мігрантів. Трудову міграцію, основним мотивом якої є підвищення добробуту й покращення соціальних стандартів життя, не варто ототожнювати з міграцією як утечею від злиднів і незайнятості. Міграційна політика країн повинна ґрунтуватися на забезпеченні принципу трипартизму/сценарії (win-win-win), що в цьому контексті означає переважання позитивних ефектів, як для держави-реципієнта, держави-донора, так і для трудових мігрантів. Отже, проєкція наявних концепцій міжнародної міграції та їх застосування щодо пояснення мотивів і проблем адаптації українських трудових мігрантів у сусідній країні є, на наш погляд, доцільною.

Ключові слова: міжнародна міграція, концепції, теорії, мігранти, країна-призначення, країна-реципієнт.

The article considers the concepts and theories of international migration, which provide an answer to the question of current trends in migration flows. Attention is focused on such concepts of international migration as: 'attraction – repulsion', 'cross-cultural', 'transnational', 'concepts of mobile transition', 'concepts of social networks', 'theories of relative difference', 'models of double labor market', 'the theory of neoclassical economic approach', the research center of which is 'human capital', 'new economic approach to migration', 'institutional approach', 'concept of motility', 'synthetic theory of international migration'. Particular emphasis is placed on the transformation of established notions concerning women's migration, as under the influence of globalization in the modern system of international coordinates, there is a trend that is interpreted as the 'feminization' of international migration. The design of the above-mentioned theories and concepts

¹ Стаття виконана в рамках наукового стажування нагороди імені Івана Виговського.

of international migration to explain the motives and specifics of the adaptation of Ukrainian labor migrants in Poland, gives grounds to assert that each of them is appropriate for application. It is concluded that among the existing categories of migrants, such as 'migrant seekers', 'survival migrants' and 'persecution migrants', labor migrants from Ukraine belong to all three categories of migrants. Labor migration, the main motive of which is to increase welfare and improve social living standards, should not be equated with migration as an escape from poverty and unemployment. Migration policies should be based on the principle of "tripartism"/"win-win-win") scenario, which in this context means the predominance of positive effects, both for the recipient country, the donor country and for migrant workers. Therefore, the projection of existing concepts of international migration and their application to explain the motives and problems of adaptation of Ukrainian labor migrants in the neighboring country is, in our opinion, appropriate.

Key words: international migration, concepts, theories, migrants, destination country, recipient country.

Постановка проблеми. Проблема врегулювання міграційних потоків у сучасній системі міжнародних координат посідає одне з чільних місць у політиці країн особливо в умовах глобалізації та не є новим феноменом. Міграційні питання досліджуються під різним кутом зору, оскільки проблема міграції має міждисциплінарний вимір і містить з-поміж базових фокус політичний, економічний, соціальний, культурний та екологічний. Проблема міграції є динамічною, оскільки набір екзогенних та ендемогенних чинників перманентно здійснює вплив на циркуляцію міграційних потоків, які мають місце у внутрішній і зовнішній політиці сучасних держав.

Сьогодні світ зіткнувся з безпрецедентним явищем, а саме пандемією Covid-19, яка, безперечно, уносить вагомі корективи в усі сфери людського життя, у тому числі й у розвиток міграційних потоків. Проектування ситуації з міграцією в Україні дає підстави нам стверджувати, що й до, і в посткоронавірусний період відтік українського трудового населення не зупинити, оскільки його ключовий мотив економічний. Допоки існуватиме суттєва різниця в оплаті праці, доти триватимуть міграційні потоки з України в сусідні країни й не тільки, де оплата праці є істотно вищою. З-поміж усіх країн найбільша частка трудових мігрантів з України зосереджена саме в Польщі. За неофіційними підрахунками (оскільки мігранти можуть бути легальні/нелегальні), це приблизно від 1,3 млн. до 1,7 млн. українців у сусідній країні.

Атракційність офіційної Варшави для трудових мігрантів з України пояснюється низкою факторів, з-поміж яких визначальними є такі, як розвиток міграційних мереж, розрив у заробітній платі між Україною та Польщею, географічне положення, доступ до польського ринку, особливо до неформального сектору, мовна й культурна спорідненість, географічна близькість і частково безпека на робочому місці та безпека в околицях.

Актуалізує дослідження й той факт, що територіальна представленість українських заробітчани у Польщі змінилася внаслідок агресії Російської Федерації на сході України у 2014 році. Отже, проекція наявних концепцій міжнародної міграції та їх застосування щодо пояснення мотивів і проблем адаптації українських трудових мігрантів у сусідній країні є, на наш погляд, доцільною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема міжнародної міграції, головно, трудової, уже віддавна була предметом уваги як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Отже, сьогодні відомою є низка концепцій і теорій щодо трактування мотивів, параметрів, векторів, наслідків, особливостей адаптації міжнародної міграції, котрі репрезентовані в наукових розвідках. Особливо цінними для написання статті є праці таких польських дослідників: К. Носек, М. Соколович, І. Ліщинського, К. Яскуловського, М. Павлака, В. Фехлера, К. Цебула, Р. Подгоржанської. Варто згадати, що інформаційним наповненням виокремлюються праці й М. Абрахама, К. Ауспурга, Т. Гінц, В. Піче та ін.

Окрім цього, вагомими є також дослідження сучасних українських науковців, зокрема О. Дем'яненко, В. Лисака, К. Новосад, А. Гірник, Г. Гірник, А. Солодкої, О. Блинової, М. Вербового, Н. Синковець.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Метою запропонованої публікації є отримання чітких системних уявлень щодо комплексного дослідження концепцій міжнародної міграції та можливості їх проєкції щодо пояснення мотивів і специфіки адаптації українських трудових мігрантів у Польщі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Для досягнення мети наукового дослідження необхідно розв'язати низку завдань, а саме: з'ясувати концепції, теорії та підходи щодо пояснення сутності міжнародної міграції; визначити, які з-поміж наявних концепцій міжнародної міграції найбільш точно пояснюють характер, причини, мотиви, параметри та специфіку адаптації українських трудових мігрантів у Польщі; дослідити категорії ключових проблем трудових мігрантів за кордоном, пов'язаних із адаптацією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Удаючись до етимології та трактування терміна «міграція», варто констатувати той факт, що його вперше ввів у науковий ужиток німецький учений географ і картограф, «піонер» із досліджень міграції Ернст Георг Равенштейн. У науковій розвідці «Закони міграції» дослідник дефініює міграцію як безперервний процес, що обумовлений чинниками, які він поєднав у чотири групи: у початковому місці проживання мігранта, на стадії його

переміщення, у місці в'їзду, а також чинники особистого характеру [5, с. 112].

З-поміж наявних типологій і класифікацій міграцій у науковому дискурсі дотримуємося візії, що добровільна міграція – це пересування людей за власним бажанням, викликане особистими причинами. Водночас дотримуємося думки, що одним із видів такої міграції є власне трудова міграція [18]. Термін «трудова міграція» з'явився ще в 1990 році в Міжнародній конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей. Конвенція фіксує визначення міграції робочої сили, а саме: трудовий-мігрант є особою, яка буде займатися, займається або займалася оплачуваною діяльністю в державі, громадянином якої він чи вона не є (п. 1 ст. 2). Отже, трудова міграція – це переселення працездатного населення з одних держав в інші, викликане причинами економічного й іншого характеру. Трудова міграція зумовлена нерівномірним розміщенням трудових ресурсів у регіонах, країнах, а також прагненням людей виконувати більш легку роботу й отримувати більш високу зарплату. Сьогодні виокремлюють два види трудової міграції: *малокваліфікованої робочої сили з країн, що розвиваються в розвинені держави, і високкваліфікованих фахівців* – так звана *професійна міграція, «відтік мізків», «braine-draine»*.

Теорії міграції можна умовно класифікувати на дві групи: ті, які досліджують процеси на мікрорівні, фокус їх дослідження – першопричини міграції, і ті, які акцентують увагу на макрорівні, де центром уваги є суспільство загалом, держава, світове співтовариство, відносини між суб'єктами світової економіки та політики.

Різнобічно опрацьована сьогодні теоретико-методологічна база концепцій міграції дає підстави стверджувати, що найбільш привабливою, на наш погляд, для оцінки міграційних настроїв суспільства є концепція «притягування – відштовхування» (англ. *push and pull factors*), представлена й доопрацьована дослідником Евереттом Лі [14, с. 23]. Міграція потрактовується як функція відносної привабливості країн виїзду та в'їзду, а наявність перешкод – як обмеження міграційних процесів. Згідно з моделлю міграції Е. Лі, виштовхування – це фактор, який спонукає людей залишити старі місця проживання. Виштовхування відбувається під впливом економічних, культурних та екологічних чинників. У межах цих трьох груп чинників існує безліч умов, що спричиняють виштовхування. З-поміж найбільш помітних є «обмежені можливості», дискримінація, втрата багатства, війни тощо. Фактор, який спонукає людей перейти на нове місце – притягання, аналогічно фактору виштовхування поділяється на економічні, культурні й екологічні чинники. Тобто серед чинників переважають можливості

працевлаштування, поліпшення умов життя, соціальна безпека та привабливий клімат. На думку Еверетта Лі, усі чинники міграції можна поділити на чотири групи: 1) чинники, що пов'язані з місцем походження; 2) чинники, що пов'язані з місцем призначення; 3) проміжні перешкоди; 4) особисті чинники [12, с. 37].

Сьогодні в науковому середовищі провадяться активні дискусії щодо пріоритетності наявних стратегій адаптації мігрантів до нових умов. Єдино правильною не існує, а отже, їх класифікують по-різному.

Ураховуючи те що фокусом нашого дослідження є проблема адаптації українських трудових мігрантів, то доцільною тут видається й стратегія адаптації (*аккультурації*), представлена Джон Беррі [4]. З-поміж стратегій аккультурації дослідник виокремлює *інтеграцію, асиміляцію, сепарацію та маргіналізацію*. В основі стратегій адаптації мігранта Дж. Беррі вбачає два виміри-прагнення – підтримувати свою колишню культуру й приймати нову [3].

Акультурація потрактовується як процес безпосереднього і тривалого контакту між людьми з різних культур. Отже, згідно з прийнятими підходами, асиміляція дефініюється як варіант аккультурації, при якій іммігрант повністю ідентифікується з новою культурою.

Доволі часто це супроводжується запереченням культури, до якої належить мігрант. Сепарація – як повне заперечення «нової культури» або культури більшості та збереження прихильності до своєї культури. За умови, що мігрант не ідентифікує себе ані з культурою більшості, ані з культурою меншості, назріває момент етнокультурної маргіналізації [1].

Гармонічним процесом є мультикультуралізм, що передбачає інтеграцію мігранта, його ідентифікацію як зі своєю, так і з новою культурою. Отже, збереження етнічної ідентичності допомагає подолати наслідки «культурного шоку» та підтримувати позитивну самоідентифікацію. Позитивного ефекту інтеграція може досягнути лише за умови взаємного пристосування, що передбачає прийняття права для кожної групи жити як культурно своєрідні народи. У такий спосіб кінцевою точкою аккультурації є момент адаптації, як-от: соціокультурної, психологічної, економічної.

У рамках «кроскультурної» концепції доволі цікавою є думка, американського дослідника Д. Барнланда, який зазначає, що для входження людини в інше культурне середовище варто ідентифікувати норми, які є в міжособистісних стосунках, і навчити людей діяти в межах іншої соціальної системи. За умови, якщо ця внутрішня зміна не відбудеться, «візитери» будуть приречені залишатися аутсайдерами, як би довго вони не перебували в новій культурі. Їхні реакції та дії

диктуватимуться логікою більшою мірою їхньої власної культури, аніж тієї, у якій вони опинилися. «Зазнати невдачу у взаємодії з іншою культурою, з розмитими поняттями про неї – не лише провінційна наївність, а й небезпечна форма культурної зарозумілості» [7].

Процес адаптації в іншому середовищі з відмінними культурними особливостями залежить від таких факторів: *по-перше*, від ступеня подібності чи відмінності між культурами. З метою оцінки/визначення цього ступеня застосовують різноманітні індекси культурної дистанції (культурні виміри), до яких зараховують мову, релігію, структуру сім'ї, клімат, їжу та одяг; *по-друге*, це особливості культури, звідки походить мігрант, – знання її культурного коду; *по-третє*, специфіка країни-реципієнта, головним чином спосіб, у який «приймаюча сторона» здійснює акультураційний вплив на «візитерів».

У процесі адаптації трудові мігранти в країні-призначення щось приймають відразу та з легкістю, а з чимось їм доводиться миритися, але більшою мірою вони відчують «шок переходу» (К. Оберг) [7]. «Культурний шок» потрактовується так, що входження в нову культуру перманентно супроводжується втратою друзів і статусу, знехтуваністю, подивом і дискомфортом під час усвідомлення відмінностей між культурами, плутаниною в ціннісних орієнтаціях і власній особистісній ідентичності.

Натомість інший представник «крос-культурного» підходу – Дж. Мьордок – у дослідженнях змістив акцент із традиційного аналізу відмінностей на пошук схожості між культурами, заперечує типове пояснення культурної схожості такими процесами, як міграція, дифузія та запозичення під час взаємодії культур, а також існуванням універсальних джерел виникнення, конвергентним розвитком культур із різних джерел і спонтанним розгортанням спадкового потенціалу чи впливом яких-небудь чинників на зразок географічного. Таку схожість, котра виникла в результаті цих феноменів, Дж. Мьордок дефініює як «приватну схожість» [7].

Важливо констатувати й той факт, що, на думку британських дослідників С. Каслса та М. Мюллера, існує чотири стадії моделі міграції, основою якої є не процес прийняття й утілення рішення про переїзд, а саме етап перетворення міграційного процесу [13]. Згідно із цією моделлю, перша стадія трудової міграції – мігранти пересилають заробітки в країну свого походження та планують своє повернення. Друга стадія – тривалість перебування за кордоном збільшується, мігранти формують нові соціальні зв'язки. Третя стадія міграції – свідома орієнтація мігрантів на тривале перебування за кордоном та утворенням етнічних громад із власними інституціями. Стадія

четверта – залежно від міграційної політики приймаючої країни і ставлення місцевого населення іммігранти отримують надійний правовий статус (установлене нормами право перебування на території приймаючої країни, а можливо, і громадянство) або маргіналізуються (самоізолюються) і перетворюються на етнічні меншини [6].

Сучасність характеризується безліччю транснаціональних зв'язків під впливом глобалізації, а тому доволі часто призводить до трансформації в різних сферах державного життя, а отже, до істотних перетворень відомих сьогодні теоретичних концепцій. Одним із таких перетворень був відхід від класичного розуміння міграції як явища одностороннього потоку людей із країни, що спрямовує, до країни-реципієнта.

Замість категорій, еміграції та імміграції, дослідники частіше стали використовувати *поняття «трансміграція або саме транснаціональна міграція»*, яка передбачає процесуальність, реляційний характер і динаміку явища міграції. Транснаціональна перспектива передбачає, що мігранти проживають своїми потоками, вони пов'язують простори двох національних держав, які вже не можуть існувати як окремі політичні одиниці, а існують як загальне поле діяльності, як-от: соціальне, культурне, економічне та політичне. Отже, Луїс Гарнізо, посилаючись на роздуми П'єра Бурд'є, пропонує концепцію *транснаціональну*, що визначає «сукупність дуалістичних диспозицій» мігрантів [13].

Транснаціональна концепція передбачає «реакцію» або «відповідь» мігрантів на їхню міграційну ситуацію, у якій «традиційні сім'ї стають транснаціональними та мультилокальними сім'ями».

Сьогодні багато мігрантів створюють цей тип конкретних наборів транснаціональних практик у наявних просторових зв'язках і потоках. Незважаючи на транснаціональну різноманітність простору, ми можемо виділити три основні їх форми: «транснаціональні малі групи», «транснаціональні кола» та «громади транснаціональних спільнот» [13]. Вони є своєрідною комбінацією різних зв'язків мігрантів у країні-реципієнті та країні-донора, таких як їхня роль у процесах побудови соціальних мереж, динаміка соціальних практик «там» і «тут», функції економічного та символічного капіталу мігрантів. Однак, щоб форми транснаціональних просторів могли «існувати», необхідна цілісність їхніх учасників, що пов'язано з категорією обміну, взаємністю й почуттям солідарності.

Помітне місце в дослідженні міграції відведено й *концепції мобільного переходу*, творцем якої вважають В. Зелінського [7]. Дослідник уточнює та розвиває теорію демографічного переходу, включаючи в нього, окрім трансформацій, пов'язаних із рівнями народжуваності й смертності, водночас і динаміку територіальної

мобільності населення. Відповідно до цієї концепції, кожному демографічному переходу притаманні певні форми мобільності населення. Саме послідовну зміну цих форм він назвав мобільним переходом. Отже, залежно від рівня модернізації суспільства не просто зростає загальна мобільність населення, а характер міграційних процесів змінюється залежно від проходження фаз переходу.

Інноваційний підхід В. Зелінського визначається тим, що дослідник урахував роль глобалізації у видозмінах міжнародної міграції та розглянув міграційні процеси в їх структурній динаміці й у зв'язку з іншими динамічними процесами, як демографічними, так і соціально-економічними: економічним зростанням, розвитком транспорту, формуванням нових каналів передачі інформації, збільшенням (або скороченням) економічних можливостей, зростанням добробуту населення як умовою формування міграційних намірів [17].

Подібної думки дотримуються й такі дослідники, як Ніна Глік Шиллер і Ноель Б. Салазар, які пропонують досліджувати феномен міжнародної міграції крізь призму «режимів мобільності» [13]. На їхню думку, це дає змогу аналізувати модерну мобільність, оскільки передбачає існування тісно пов'язаних рівнів різного масштабу: локального, національного та глобального. Більше того, визначаючи сучасну мобільність як необхідність, варто врахувати, що таке нерухомість. Взаємозв'язки й залежності між мобільністю та нерухомістю повинні бути важливим елементом аналізу, а їх контекстний характер повинен бути чітко зазначений. Крім того, як мобільність, так і нерухомість варто розуміти як диференційні відносини влади, які формуються соціальною, культурною, політичною та економічною залежностями глобального виробництва капіталу та які мають місце в межах того чи іншого регіону. Різного рівня й репрезентативності, соціальні актори, починаючи від переміщення мігрантів громадянами-резидентами та закінчуючи інституціями національної держави, мають неоднаковий вплив на «територію», «кордони» й «законність».

У цьому контексті варто згадати, що ще в 1987 році József Bögecz економіст у рамках теорії відносної відмінності «Relative Inequality Theory of Migration» групував мігрантів, поділяючи їх на «позитивних» і «негативних». Залежно від відносної відмінності країн, що відправляють та отримують робочу силу, деякі мігранти більш кваліфіковані й мотивовані, аніж корінне населення («позитивна» група мігрантів), тоді як інші – менш кваліфіковані або мотивовані («негативна» група).

З огляду на це, мобільності оцінюються як позитивні, коли йдеться, наприклад, про туристів-бізнесменів, «висококваліфікованих» мігрантів, знання мігрантів, а інші – як негативні, наприклад,

«нелегальні» мігранти, біженці, «низькокваліфіковані мігранти» [13].

Теорія «соціальних мереж» теж є привабливою в контексті досліджень, пов'язаних із міграцією. Актуалізувалася ця концепція водночас зі зростанням значимості глобалізаційних процесів у житті мігрантів і застосовується поряд із концепцією «ланцюгової міграції»/концепцією «міграційної мережі» [16]. Основним посилом теорії міграційних мереж було дати відповідь на питання тривалості міграції. Міграційні мережі – це сукупність взаємних зв'язків, що з'єднують мігрантів (прибулих, досвідчених), повернутих мігрантів і немігрантів, сфера яких охоплює як країни-реципієнта, так і країну-донора. Визначальну роль тут відіграють споріднені стосунки, дружні стосунки та спільна власність. На думку багатьох дослідників, це облігації, що становлять міграційні мережі, пояснюють переказ коштів і ресурсів у країну походження мігрантів. На відміну від неокласичних теорій, орієнтованих головним чином на індивідуалізм та особливість мігрантів, увага досліджень була зосереджена на контексті «належності» й «спільноти», що є наслідком зв'язку, наприклад, сімейного чи дружнього.

Теорія соціальних мереж «Network theory» на мікрорівні пояснює зв'язки між учасниками та їх вплив на рішення мігрувати в іншу країну, часто поєднуючи окремих мігрантів із їхніми сім'ями, робочими місцями до та після зміни місця проживання. Обмін інформацією та побудова міцних стосунків є підґрунтям, на якому будується міграційна мережа. Доволі часто мігранти практично нічого не знають про наявність вільних робочих місць у країнах-реципієнтах або ж про рівень заробітної плати. Проте мігранти володіють інформацією щодо конкретного робочого місця, і така інформація сприймається як реальна можливість і ключовий стимул (Сассен, 1995 р.) [7]. Завдяки соціальній мережі у формі контактів із друзями, сім'єю та роботодавцями іммігранти отримують та акумулюють соціальний капітал, що мінімізує ризики, пов'язані з переїздом. Визначальною тут є наявність міжособистісних зв'язків, які поєднують колишніх, теперішніх, потенційних мігрантів і корінне населення в країні-реципієнті [7]. Часто трапляється ситуація, коли спільноти колишніх мігрантів допомагають своїм співвітчизникам знайти роботу, а також пристосуватися до нових умов життя.

Оскільки основним мотивом міграції є економічний чинник, то не варто опускати з поля зору й економічні теорії щодо дослідження міграційних потоків. З-поміж економічних теорій вирізняється «модель двійчастого/двоякого ринку праці» («Dual labor market theory»), розроблена британським економістом Артуром Вільямом Льюїсом у статті під назвою «Economic Development

with Unlimited Supplies of Labour», 1954 p. [13]. Модель А. Льюїса зорієнтована на промисловий сектор економіки, який залучав би мігрантів з перенаселених і вкрай безробітних сільськогосподарських районів з нульовою граничною продуктивністю праці (відтік працівників сільського господарства не повинен тим самим спричиняти спад сільськогосподарського виробництва). Хоча модель стосувалася розвитку економік країн третього світу, вона була адаптована дослідниками міграції. Важливим наслідком неокласичної теорії стала теза, що в довгостроковій перспективі в результаті змін в обсязі попиту та пропозиції робочої сили в країнах, що направляють і приймають, головна причина міграції передусім полягала в різниці заробітної платні.

«Новий господарсько-економічний підхід до міграції» («New Household economics of migration») полягає в тому, що доцільність міграції вирішується в родинному колі, узгоджено за взаємною згодою сторін, а не в спосіб самостійного прийняття рішення одним членом сім'ї [2]. Одні члени сім'ї залишаються вдома, а інші виїжджають за кордон, де кращі умови праці й оплата праці вища, аніж удома. Коли легальне працевлаштування на батьківщині не приносить достатніх коштів, то працюючий за кордоном представник родини повинен їм допомагати.

Найпопулярнішою теорією для вивчення проблем міжнародної міграції сьогодні, уважають експерти, є «теорія неокласичного економічного підходу», яка зосереджується на дослідженні «людському капіталі», «*human capital mode*», і трактує феномен трудової міграції як результат економічного розвитку. Основним фактором міграції є отримання високих зарплат, що слугує ключовим виштовхувальним чинником у країнах-донорах, звідки трудовий мігрант походить, і, відповідно, притягувальним чинником у країнах-призначення. Ідеться про те, що трудовий мігрант має можливість прорахувати всі потрібні витрати: транспортні, на проживання, проблему адаптації на новому місці, психологічне навантаження. Ця теорія має два виміри: мікро- та макрорівень. На мікрорівні теорія резюмує, що мігрант їде за кордон з метою покращення свого життєвого рівня та з надією, що прибутки переважатимуть витрати. Натомість макрорівень – попит на робочу силу певних кваліфікацій перевищує на пропозицію. Отже, міграційні потоки, згідно з теорією, головню спрямовані з менш розвинених країн із надлишком робочої сили та з низькооплачуваною роботою до більш розвинених країн з обмеженою кількістю робочої сили та високою зарплатнею. Допоки існуватиме суттєва різниця в оплаті праці, доти триватимуть міграційні потоки [2].

Спираючись на дослідження взаємозв'язку між соціальною та просторовою мобільністю,

Вінсент Кауфманн, Манфред Макс Бергман і Домінік Джой розробили концепцію, яка називається «*motility*», що демонструє нові форми соціальної нерівності. Починаючи зі значення капіталу П'єра Бурдьє (1984), ці дослідники розглядають мобільність як соціальну форму капіталу. Отже, «*motility*» використовується для опису здібностей, а також готовності одиниць, щоб бути мобільними [19].

Помітне місце з-поміж теорій міжнародної міграції посідає теорія «*інституційного підходу*», яка спрямована на дослідження міграційної поведінки населення, що формується за умов усебічної підтримки різноманітних урядових і неурядових організацій, юридичних фірм, соціальних служб, гуманітарних організацій і мафіозних структур тощо. Рівень підтримки з боку цих структур прямо пропорційно впливатиме на частку міграції. Саме такі фірми й організації своєю основною метою мають надання допомоги заробітчанами, але, звісно, не без користі для себе. З-поміж спектру пропонованих послуг мають місце й нелегальні, ідеться про нелегальний перетин кордону, фіктивні шлюби, підробку документів і віз тощо. Статистичні дані країн свідчать про те, що саме такого роду фірми та організації є ключовим каналом постачання мігрантів [2].

Гендерні аспекти впродовж тривалого часу не були фокусом досліджень у міграційних теоріях, однак сьогодні цей напрям вважається ключовим з-поміж дослідників. Витоки досліджень гендерних аспектів у міграції пов'язують насамперед з інтенсифікацією феміністського руху в 60-х рр. ХХ ст.

Традиційний портрет трудового мігранта зазвичай уособлюється з чоловіками через припущення, що жінки – це їхні утриманці. Натомість, згідно з «міграційними законами» Е. Равенштайна, жінки більш схильні до міграції. Підтвердженням цьому є статистичні дані, які фіксують частку жінок у структурі міжнародної міграції на рівні 50% [15]. Гендерний підхід охоплює широкий спектр проблем, а саме: зайнятість трудових мігрантів-жінок, переселенську поведінку, вплив чоловіків на прийняття рішення про міграцію, соціальний статус жінок-мігрантів, міграційну політику щодо жінок-мігрантів, адаптацію жінок тощо.

Сучасні зарубіжні дослідники, такі як М. Абрахам, К. Аспург та Т. Гінц, стверджують, що держава відіграє визначальну роль у формуванні міжнародних моделей міграції жінок [9]. Міграційна політика країн є різною, є ті, які не обмежують міграцію чоловіків, але обмежують або ж навіть забороняють міграцію жінок. Еміграційна політика країн пояснює основні закономірності міграції жінок, а ключовим фактором на рівні агента є автономність жінок-мігрантів. Дослідники

висловлюють гіпотезу, що для великих масштабів, щоб відбулася міграція жінок, останні повинні мати більшу автономію та повноваження щодо прийняття рішень у домогосподарстві.

На основі досліджень учені виводять закономірності міжнародної міграції жінок трьома рівнями аналізу з боку «відправника»: (1) держава; (2) фізичні особи; (3) суспільство. На рівні держави еміграційна політика неоднаково ставиться до чоловіків і жінок. Оскільки жінки є не цінною робочою силою, а швидше, нейтральною, символами національної гідності та гордості, то уряд, як правило, здійснює захисну й обмежувальну політику щодо еміграції жінок. На індивідуальному рівні автономія жінок і повноваження щодо прийняття рішень є тими детермінантами, що мають вирішальне значення. Жінки в так званих «основних країнах, що направляють» (наприклад, Філіппіни та Шрі-Ланка), мають вищу автономію та повноваження щодо прийняття рішень у своїх домогосподарствах, ніж ті, що знаходяться в «країнах, що не відсилають» [9].

Соціальна легітимність, яка походить від історичної спадщини зайнятості жінок, інтеграція країни у світову економіку, мобільність жінок у селах і містах, рівень освіти стали передумовами масштабної міжнародної міграції жінок. Експортно-орієнтована стратегія країни збільшує іноземні інвестиції, що призводить до зростання робочої сили жінок. Навіть у великих «країнах-відправниках», таких як Філіппіни та Шрі-Ланка, не було соціально бажаним, щоб жінки залишали свою громаду та їхали працювати в міста до початку експортно-орієнтованої індустріалізації. Однак, як тільки країна стала інтегрованою у світову економіку й попит на жіночу працю збільшився в міських районах, багато жінок із низьким рівнем доходу відповіло на попит, залишивши свої громади. Як наслідок, соціальні норми були поступово трансформовані. Збільшення мобільності жінок у селах і містах, урешті-решт, призвело до соціальної прийнятності, що жінки самостійно виїжджають зі своєї громади, міста чи за кордон.

Такі сучасні тренди, як глобалізація та технологічний прогрес, унесли зміни в соціальні уявлення щодо зайнятості жінок і їх незалежний відхід від власної громади. Зростання попиту на жіночу працю поступово змінює традиційні усталені норми, які раніше обмежували мобільність жінок. Механізм міжнародної міграції жінок є вкрай складним, а відтак потребує «інтегрованого підходу» з різними рівнями аналізу [9].

Однією з найновіших теорій, що сформована Міжнародним союзом наукових досліджень у сфері народонаселення (IUSSP), є «синтетична теорія міжнародної міграції» [7]. Аналіз охоплював шість теорій, а саме: неокласичну теорію, нову економічну теорію трудової міграції, дуальну

теорію ринку робочої сили, теорію світових систем, теорію суспільного капіталу й теорії сукупної причинно-наслідковості.

Міжнародний союз наукових досліджень у сфері народонаселення дефініює міжнародну міграцію як наслідок соціальних, економічних і політичних трансформацій, що супроводжується поширенням капіталістичних ринкових відносин на доринкові та неринкові суспільства (як впливає з гіпотези теорії світових систем). Проведене дослідження свідчить про те, що мігранти прибувають зовсім не з бідних ізольованих місць, які відірвані від світових ринків, а з тих регіонів і країн, які переживають етап швидких змін унаслідок їх включення в глобальну торговельну, інформаційну та виробничу мережу. Отже, можемо резюмувати, що міжнародна міграція є результатом не недостатнього ринкового розвитку, а, навпаки, розвитку самих ринків.

Подібною думки дотримується Дуглас Массей, який заклав фундамент для побудови точної та всеохопної теорії міжнародної міграції для двадцять першого століття. Дослідник дійшов висновку, що міжнародна міграція – це результат не недостатнього ринкового розвитку, а саме розвитку самих ринків. Окрім цього, Д. Массей стверджує, що дослідження проблем міжнародної міграції доволі часто здійснюється в рамках двох окремих напрямів соціальних наук. Перший – спрямований на причини, перебіг, типи та наслідки міграції, а другий – способи адаптації в приймаючих суспільствах [11, с. 43–46].

Він також резюмував свої дослідження й виклав у таких положеннях, а саме: «виштовхувальним» фактором, що інтенсифікує трудову міграцію, є не лише різниця в заробітних платах, а й потреба в самострахуванні мігрантів в умовах нових ризиків; ті країни, які тільки починають входити до глобального ринку, їхня система державного страхування є застарілою або знаходиться в зародковому стані, є рудиментарною або ж узагалі не існує. Позаяк домогосподарства в таких умовах не можуть захистити себе від ризиків, які загрожують їхньому добробуту в результаті неповної зайнятості та безробіття, то й виїжджають за кордон; низька ефективність систем страхування від безробіття й інших соціальних ризиків є ключовим «виштовхувальним» фактором для виїзду за кордон одного або двох працівників з кожної сім'ї задля працевлаштування. «Розміщуючи членів сім'ї на різних ринках праці в різних географічних регіонах – усередині країни і за кордоном, домогосподарство може диверсифікувати свій трудовий потенціал і сприяє зменшенню ризиків по доходах, так як умови на різних ринках праці мають дуже слабку або зовсім негативну кореляцію» [6].

Сучасна українська дослідниця К. Новосад зауважує, що Д. Массей у наукових розвідках,

присвячених міжнародній міграції, більшою мірою фокусується саме на міжнародних мігрантах, які належать до категорії мігрантів «пошуку можливостей», проте опускає ще дві категорії мігрантів: «мігрантів виживання» та «мігрантів переслідування» [6]. Дослідниця констатує той факт, що трудові мігранти з України й інших країн, що розвиваються, належать до всіх трьох категорій мігрантів. Трудову міграцію з метою підвищення заробітку та покращення рівня життя треба відрізнити від міграції як утечі від злиднів і незайнятості. В останні часи зростає кількість мігрантів, які намагаються уникнути відвертого насильства, переслідування або військових конфліктів.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. На основі аналізу значної кількості джерел літератури можемо резюмувати про те, що існує чотири категорії ключових проблем трудових мігрантів за кордоном, пов'язаних з адаптацією: по-перше, це побутові проблеми, як-от: пошук роботи, житла, освоєння в місті, вартість життя, організація часу; по-друге, соціально-психологічні, з-поміж яких такі: туга за близькими та батьківщиною, необхідність бути самостійним, знайти нових друзів; по-третє, освітні, з-поміж яких виокремлюють такі як відмінності в цінностях освіти, вимогах до навчальних робіт, стосунках викладач – студент; по-четверте, культурно-комунікаційні, які характеризуються головно як неволодіння/низький рівень володіння місцевою мовою, відмінності культур, різноманітність національного складу, особливості місцевого менталітету тощо.

Міграційна політика країн повинна ґрунтуватися на забезпеченні принципу трипартизму, що в цьому контексті означає переважання позитивних ефектів як для держави-реципієнта, держави-донора, так і для трудових мігрантів. У такий спосіб при зважуванні позитивних і негативних наслідків трудової міграції переважатимуть ті, які сприяють тристоронньому партнерству. Ідеться про те, що для продуманої та виваженої міграційної політики країн повинна враховуватися думка,

має бути злагоджена взаємодія трьох сторін: держави-донора, держави цільового призначення і трудового мігранта [11, с. 39].

Політична практика сьогодення свідчить, що одним із першочергових питань на порядку денному українсько-польських взаємин є проблема врегулювання трудової міграції з України до Республіки Польща. Сьогодні Польща розглядається українськими заробітчанами і як країна «цільового» призначення, і як транзитна територія для подальшого міграційного руху в західно-європейські провідні країни. За останніми соціологічними опитуваннями українських трудових мігрантів, міграцію конкретно до Польщі останні сприймають не як можливість покращення власного фінансового становища передусім, а як досягнення вищих соціальних стандартів життя. З-поміж цієї частки можемо виокремити, *по-перше*, короткострокових мігрантів, що приїжджають лише на сезонні роботи, *по-друге*, мігрантів, що не виключають можливості залишитися в приймаючій державі, у нашому випадку Республіці Польща, назавжди або одразу ціленаправлено мігрують без будь-яких роздумів про повернення в Україну.

Така неоднозначна ситуація зумовлена низкою об'єктивних причин і факторів, які в більшості мають негативні наслідки. Наявність невирішених питань, пов'язаних із трудовими мігрантами, уносить свої корективи в розвиток взаємовідносин між офіційним Києвом і Варшавою.

Репрезентовані концепції, теорії та підходи, на наш погляд, можна застосовувати щодо дослідження та пояснення ситуації, яка склалася навколо українських заробітчан у Польщі. Саме тому виникає потреба в дослідженні специфіки міграційних процесів з України до Польщі, що передбачатиме аналіз чинників, мотивів, структури мігрантів, наслідків для економічного й політичного становища України та Польщі, особливості нормативно-правового регулювання цього питання, загроз і перешкод для співпраці держав, сценарії подальшого розвитку співробітництва, є сьогодні доцільною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Блинова О.Є. Стратегії адаптації мігрантів: нові виклики сучасності. 2016. URL: <http://kspodn.onu.edu.ua/index.php/kunena/sektsiya-9-multikulturalizm-ta-globalizatsiya-v-politichnomu-protsesi-ukrajini-evropi-ta-svitu/10-blinova-o-e-m-kherson-strategiji-adaptatsiji-migrantiv-novi-vikliki-suchasnosti>.
2. Вербовий М. Доктринальні засади міжнародної трудової міграції. *Демократичне врядування*. 2011. Випуск 7. С. 1–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_9.
3. Гірник А., Гірник Г. Особливості адаптації українських освітніх мігрантів до умов життя за кордоном. *Наукові записки*. 2014. Том 162 : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3932/Hirnyk_Osoblyvosti_adaptatsii_ukrainskykh_osvitnikh_migrantiv.pdf;jsessionid=210DC13CFF3182B088750578F3094EB2?sequence=1.
4. Демяненко О.Є. Акультураційні стратегії та підготовка до міжкультурної взаємодії в поліетнічному просторі. *Науковий блог «Острозька академія»*. 2013. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2013/akulturatsijni-strategiji-ta-pidhotovka-do-mizhkulturnoji-vzaemodiji-v-polietnichnomu-prostor/>.

5. Лисак В.Ю. Проблеми та фактори міжрегіональної міграції та їх вплив на людський капітал регіону. *Проблеми регіоналістики: минуле, сучасне, майбутнє* : матеріали Науково-практичної інтернет-конференції (КНЕУ, березень 2017 р.). Київ, 2017. С. 112–115. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84323042.pdf>.
6. Новосад К. Сучасні моделі дослідження міжнародної міграції. *GRANI*. 2020. № 23 (5). URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1031032.pdf>.
7. Синковець Н.І. Аналіз основних теорій міжнародної міграції в сучасному економічному просторі. *International Relations. Part «Economic Sciences»*. 2016. № 7. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/issue/view/163.
8. Солодка А. Теоретико-методичні засади кроскультурної взаємодії учасників педагогічного процесу вищих навчальних закладів. 2015. URL: https://www.google.com/search?rlz=1C1AVUC_enUA875UA881&ei=XSwqYI_VD.
9. Abraham M., Auspurg K., Hinz T. Migration Decisions Within Dual Earner Partnerships. *A Test of Bargaining Theory Journal of Marriage and Family*. 2010. Vol. 72 (4). P. 876–892. URL: <https://search.proquest.com/docview/757168212?accountid=14884&pqorigsite=primo>.
10. Barnlund D. Communication in Global Village. *Basic Concepts of Intercultural Communication. Selected readings*. Boston ; London : Intercultural Press, 1998. 272 p.
11. Castles S., Miller M. Migracje we współczesnym świecie. [tł. Anna Gąsior-Niemiec]. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011. 422 s.
12. Fehler W., Cebul K., Podgórzanska R. Migracje jako wyzwanie dla Unii Europejskiej i wybranych państw członkowskich. *Difin SA*. Warszawa, 2017. 192 s.
13. Jaskułowski K., Pawlak M. Główne teorie migracji międzynarodowych: przegląd, krytyka, perspektywy. *Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa*. Warsaw, 2016. № 48. S. 128–146.
14. Nosek K. Migracja zarobkowa a poczucie jakości życia rodzin transnarodowych Uniwersytet Warmińsko-Mazurski (Olsztyn). *Centrum Badań Społecznych towarzystwo naukowe im. Wojciecha Ketrzynskiego*. Olsztyn, 2018. 350 s. S. 23.
15. Oishi N. Gender and Migration: An Integrative Approach. *The Center for Comparative Immigration Studies CCIS University of California working paper*. 2002. № 49. P. 1–18.
16. Piché V. Contemporary Migration Theories as Reflected in their Founding. [tr. Catriona Dutreuilh]. *Population*. 2013. Volume 68. Issue 1. URL: <https://www.cairn-int.info/journal-population-2013-1.htm>.
17. Skeldon R. Migration Transitions Revisited: Their Continued Relevance for The Development of Migration Theory. *Population, Space and Place*. 2012. Vol. 18 (2). P. 154–166. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/psp.667>.
18. Sokołowicz M., Lishchynskyy I. Czy Polska i Ukraina to naturalne centra przepływów migracyjnych? Studium zjawiska migracji zarobkowych i jego kluczowych atrybutów. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. 2018. № 21 (1). P. 45–65. URL: doi.org/10.2478/cer-2018-0003.
19. Stasińska A. Motility i kosmopolityczny wymiar transnarodowych związków na odległość Krakow. *Prace Etnograficzne*. 2019. Tom 47. Nr/wydanie 1. P. 37–54. URL: https://www.researchgate.net/publication/339173356_Motility_i_kosmopolityczny_wymiar_transnarodowych_zwiazkow_na_odleglosc.